

Ahti Isomäki: Marginaalista taidemaailman keskiöön
(julkaistu Sivusta katsoen TAJU 2004 –kirjassa)

Mielisairaiden taiteen vaikutus modernismin syntyyn on tunnettua, mutta kehitysvammaisten taiteen vaikutuksesta alettiin puhua vasta toisen maailmansodan jälkeen. On kuitenkin todennäköistä, että kehitysvammaisten osuus on ollut painava alusta alkaen, sillä viime vuosisadan alkupuolella kehitysvammaiset suljettiin samoihin laitoksiin mielisairaiden kanssa. Ja siellä ei potilaiden taidetta lajiteltu diagnoosien mukaan.

Modernismin alkuaikoina mielisairaaloissa syntyneitä kuvallista tuotantoa ei yleisesti pidetty taiteena, samoin kuin primitiivinen taide oli vain historiallisten museoiden etnografista aineistoa. Modernin taiteen uranuurtajat imivät voimaa ja vaikutteita tästä villistä "alkutaiteesta" ja käyttivät sitä raaka-aineena, jonka jalostivat ateljeissaan salonkikelpoiseksi avantgarde-taiteeksi.

Taiteilijoiden ei tarvinnut välttämättä tehdä opintomatkoja mielisairaaloiden muurien sisäpuolelle, sillä eräs Heidelbergin yliopiston psykiatrian klinikan lääkäri Hans Prinzhorn keräsi mielisairaaloiden taidetta ja julkaisi 1922 runsaasti kuvitetun kirjan "Bildneri der Geisteskranken". Kirja kului taiteilijoiden käsissä.

Prinzhorn-kokoelman originaaleja saatiin ihailla vuonna 1937 Saksaa kiertäneessä natsien järjestämässä "rappiotaiteen" näyttelyssä, jossa esiteltiin modernistien ja mielisairaiden taidetta rinta rinnan: Hitler tahtoi osoittaa, että moderni taide oli hullujen aikaansaannosta!

Vuosisadan alkupuolella ei kenellekään tullut mieleen, että mielisairaaloiden hoidokeille voisi opettaa taiteen tekniikkaa, jolloin heidän työnsä saataisiin valmiimmiksi, "galleriauskottaviksi", ja heidät itsensä voitaisiin nostaa esiin taiteilijoina. Enimmäkseen he jäivät köyhiksi ja tuntemattomiksi, mutta karmeimman kohtalon kokivat Prinzhorn-kokoelman taitelijat, jotka natsien valtaan tultua "murhattiin, karkotettiin maasta tai lähetettiin kuolemaan eutanasia-ohjelmissa" (J-L.Ferrier: Outsider art, 1998).

Vasta vuosisadan jälkipuoliskolla muutamissa psykiatrisissa hoitolaitoksissa ja kehitysvammalaitoksissa alettiin antaa taideohjausta ja 1970-1980 luvuilla yleistyi myös näyttelytoiminta. Edelläkävijämaa on tässä paradoksaalisesti Saksa, ja siellä erityisesti Stettenin kehitysvammalaitos, taidetalo Kannen ja hampurilaisen Alsterdorfin kehitysvammalaitoksesta alkunsa saanut Schlumper-ryhmä. Merkittäviä taidetoimintakeskuksia on monissa muissakin Euroopan maissa kuten Hollannissa, Iso-Britanniassa, Ranskassa ja Tanskassa. Suomessa tunnetaan parhaiten Stettenin taiteilijat ja itävaltalainen taidetalo Gugging, sillä molempien näyttelyt on järjestetty Amos Andersonin taidemuseossa Helsingissä 1980-1990-luvuilla.

Suomessa uranuurtaja oli Nikkilän sairaala, jossa jo 1920-luvulta alkaen tuettiin potilaiden taiteellista toimintaa. Taiteen ymmärrettiin olevan enemmän kuin pelkkää terapiaa ja siksi taidetoiminnan ohjaajaksi palkattiin ammattitaiteilija vuonna 1958. Rafael Wardi toimi tässä tehtävässä menestyksellisesti lähes 30 vuotta. Taidemaailman tunnustus tuli Nikkilän taiteelle 1975, jolloin Amos Andersonin taidemuseo järjesti sairaalan kokoelmasta kootun näyttelyn "Piilotajunnan kieli".

Hans Prinzhorn keräsi kokoelmansa (yli 5000 teosta 500 tekijältä) saksankielisestä Euroopasta vajaan kolmessa vuodessa. Taiteellinen tuotteliaisuus oli siis vaikuttavaa paitsi laatunsa myös määränsä puolesta. Nykyään ei mielisairaaloista löydy mielenkiintoista taidetta läheskään yhtä helposti. Jo Jean Dubuffet ja monet muut mielisairaiden taiteesta kiinnostuneet hänen jälkeensä ovat joutuneet huomaamaan tämän asian. "Potilaita oli vahvasti rauhoitettu lääkkeillä, vammautettu sähköshokkihoidoilla ja lobotomialla. Hoidon tavoitteeksi tuli usein kontrolli ja hallinta ja sen tarkoitus oli sysätä potilaita niin lähelle ulkoisen "normaaliuden" tilaa kuin mahdollista "(J. Maizels: Raw creation, 1996).

Vaikka hoitomuodot ovat muuttuneet inhimillisemmiksi, aiheuttaa lääkitys edelleen, että "luovan hulluuden" tila on sairaaloissa harvinainen. Lääkityksen ansiosta potilaat voivat paremmin, mutta taide on latistunut normaaliuden tasolle. Siksi estotonta luovuutta, omaperäisyyttä ja hervotonta irrotteltua ei enää juurikaan löydy psykiatrisista sairaaloista - varmimmin sitä löytyy kehitysvammaisten taidetyöpajoista. Kehitysvamma kun ei ole sairaus, eikä sitä voi lääkkeillä parantaa.

Tämänhetkinen ennennäkemätön kehitysvammataiteen buumi liittyy osaksi kahta laajempaa ilmiötä: toisaalta outsider-taiteen ja sen suomalaisen maalaisserkun ITE-kansantaiteen nousuun taidemaailman foorumeille ja toisaalta vammaisjärjestöjen taisteluun tasa-arvoisemman yhteiskunnan puolesta. Vammaisille ei enää riitä, että on inva-veppoja ja pyörätuoliramppeja, he haluavat myös osallistua kulttuurielämäänsä. Eivätkä ainoastaan taiteen kuluttajina, vaan myös tuottajina.

Kehitysvammaisten taiteen arvostus teki Suomessa valtavan harppauksen 2000-luvun alkuvuosina, jolloin lieksalaisen Kirsikodin taiteilijat alkoivat murtautua marginaalista taidemaailman keskiöön, gallerioiden ja museoiden maailmaan. Varsinainen läpimurto tapahtui vuonna 2002, jolloin Kirsikodin taiteilijat pitivät näyttelyn neljässä taidemuseossa eri puolilla Suomea. Näyttelykierroksen huipentuma oli "Hännätön kissa" Nykytaiteen Museo Kiasmassa. Samanaikaisesti Kiasman näyttelyn kanssa pidettiin Hyvinkään taidemuseossa lieksalaisten kehitysvammaisten näyttely "Kirahvi ja käärme ainakin", jossa Kirsikoti esiintyi yhdessä Lieksan taidetoimintakeskuksen kanssa.

Samoihin aikoihin (jolloin muuten Kehitysvammaliitto saavutti 50 vuoden iän) oli kehitysvammaisten taidetoiminta alkanut ilahduttavasti lisääntyä kaikilla kulttuurin aloilla, viimeisimpänä saavutuksena Kaarisillan aloittama taiteen ammatillinen erityisopetus Erstan taide- ja toimintakeskuksessa syksyllä 2003.

Nyt, uuden vuosituhannen alussa elämme varsin samankaltaisessa tilanteessa kuin modernismin syntyaikoina: virallinen, siis taidemaailman yläkerrostumien ylläpitämä taide koetaan ikävyyttävänä, itseriittoisena ja elämästä vieraantuneena. Viime vuosisadan alussa kirosanoja olivat akateemisuus ja akateeminen taide, mutta tänä päivänä kun modernismi on jäänyt historiaan ja aikakausi on nimeltään postmoderni, on taide akateemisempaa kuin koskaan: taidekouluista on tullut korkeakouluja ja taiteilijoista maistereita ja tohtoreita! Samalla videot ja tietokoneet ovat syrjäyttäneet värit ja siveltimet, äly tunteet, käsitteellisyys visuaalisuuden ja "taidepuhe" on korotettu taiteeksi taiteen paikalle.

Jos nykyään haluaa nähdä värin ja viivan estotonta ilottelua ja epäsovinnainen muotojen kiehtovaa kauneutta, ei kannata mennä nykytaiteen näyttelyihin. Pitää mennä katsomaan modernismin klassikoita - tai kehitysvammaisten taidetta.

Harri Kalha kirjoitti hienossa artikkelissaan "Kadonnutta aikaa etsimässä" (Kiasman näyttelyjulkaisu Ateljee Hännätön kissa): "Vaikka houkutus puhua myöhäisherännäisistä modernisteista on suuri, väittäisin sittenkin, että Kirsikodin taiteilijat käyvät modernismin edellä, sillä heidän töissään on aidosti sitä, mitä modernistit aikoinaan niin kiihkeästi tavoittelivat." Ja toisessa paikassa: "Niille, joiden mielestä nykytaidetta vaivaa aneemisuus ja ateismi, Kirsikoti ei ole pelkkä taidemaailman rakenteita ja rajoja problematisoiva ajatusleikki, vaan piristysruiske suoraan visuaalisen taiteen suoneen."

Kehitysvammaisten taiteelle on ominaista rento ja suurpiirteinen yleisilme ja loisteliaan iloiset värit. Tyyli vaihtelevat realismista abstraktismiin, mutta yhdistävänä piirteenä on tietty naiivius, lapsenomaisuus, joka leimaa lähes kaikkia teoksia ja on niiden viehättävin ominaispiirre. Äkkiä katsoen tulee mieleen lasten työt, mutta hiukankin pitempi tarkastelu paljastaa, että lasten taiteesta ei voi olla kyse - työt ovat aivan liian kehittyneitä, persoonallisia ja määrätietoisesti loppuun asti vietyjä. Usein vain liian iso ja pelkällä etunimellä tehty signeeraus paljastaa, että kyseessä ei ole ihan "normaali" taideteos.

Kehitysvammaisten taide on aitoa naivismia, joka taiteellisella tasollaan ohittaa lähes kaiken tämän nimekkeen alla tarjoiltavan kaupallisen tuotannon. Teoksissa on ulkoisista tyylipiirteistä riippumatta "ekspressiota", suoraa ja välitöntä ilmaisua, jonka katsoja kokee aseistariisuvan koskettavana. Tämä ominaisuus korvaa mahdolliset tekniset puutteet ja sen mukana teos nousee todellisen taiteen kategoriaan.

Kehitysvammainen taiteilija ei tutki, analysoi eikä ironisoi, ei kommentoi taidehistoriaa eikä kritisoi yhteiskuntaa, ei seuraa taide-elämää, ei lue Taide-lehteä eikä päivälehtien kulttuurisivuja. Kehitysvammainen taiteilija ei pyri olemaan ajankohtainen, mutta juuri nyt kehitysvammaisten taide on ajankohtaisempaa kuin koskaan.

Lähteet

Ferrier J.-L. (1998) Outsider art. Terrail, Paris.

Maizels J. (1996) Raw creation. Outsider art and beyond. Phaidon Press, London.

© Ahti Isomäki